

Bogomtaler

Til forsvar for Nordens sprog

Helge Sandøy (red.): *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord.* Oslo: Novus 2003. 152 sider. NOK 198,-

Med 'bil' i Norden er den første bok i en planlagt skriferkke om udenlandske ord og fremmedpåvirkning i de nordiske sprog der udgives af Nordisk språkråd i forbindelse med forskningstiltaget *Moderne importord* (<http://moderne-importord.info/>). Bogen indeholder indlæg fra et forskermøde om afløsningsord afholdt i Bergen den 18.-19. oktober 2002 med deltagelse af sprogfolk og andre sproginteresserede fra Danmark, Norge, Sverige, Færøerne og Island. Det var dengang hundrede år siden at ordet *bil* blev skabt til afløsning af det længere og tungere *automobil* ved en tævling i dagbladet Politiken – jf. tilsvarende dannelser som *cykel* (*cykle*) af *bicycle*, *bus* af *omnibus* og *mobil* af *mobiltelefon*. Strukturelt set er der således kommet et helt igennem nordisk ord ud af en gløse af blandet fransk, latinsk og græsk ophav. Herom kan man læse i Inge Lise Pedersens indlæg *Da danskerne lærte bilen at kende. Et causeri om*

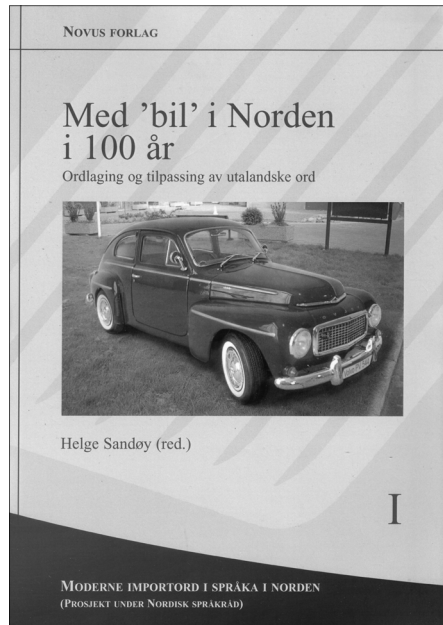
hjemlige og fremmede ord i fortid og nutid. Nu er gløsen med Helge Sandøys ord i bogens indledning ”blitt eit fellesord for alle dei nordiske språka. Og ingen andre språk brukar dette ordet. Den nordiske fellesskapen og det nordiske særpreget fekk enda ei markering. Det er altså ikkje bare dei urgamle orda som er felles for oss.”

Sandøy skriver sammesteds at vi styrker vore nordiske modersmål på to måder: Ved at sikre at de bliver brugt på flest mulige samfundsområder (brugsperspektivet), og ved at markere dem som vores (formperspektivet). ”Både å ønskje at poppsongar er på morsmålet og å meine at *e-mail* bør heite *e-post*, er uttrykk for at språket er symbol på kulturelle posisjonar og funksjonar – og på mangfald.” De nye begreber hverken kan eller skal vi stoppe, de er jo – med en interessant fortolkning af Israel Levin – ”Culturens Gesandter”, men ”vi treng ikkje godta andres ord for desse omgrepa. Vi står fritt til å lage nye ord eller skape om på dei vi gjerne importerer saman med omgrepet, eller bare å godta importordet som det er”. Forfriskende synspunkter i en dansk sammenheng!

At danskerne som i 'bil'-eksemplet optræder som sproglige foregangs-mænd i Norden, er desværre blevet

noget af en sjældenhed. Vi *gider* ikke danne vore egne ord, men overtager som regel blot de fremmede, som det skete med *computeren*, der i Norge blev til en *datamaskin*, i Sverige en *dator*, i Island en *tölva*, på Færøerne en *telda* og i Finland en *tietokone*. Det gode fællesskandinaviske udtryk *e-post* foretrækkes af omkring 10 % af danskerne. Man kommer unægtelig til at tænke på sprogrenseren Søren Tøgeby, der i 1953 bemærkede at danskerne er det bedste bevis på rigtigheden af Darwins abeteori!

I det lys skulle man måske formode at et dansk arbejde med afløsningsord ikke kunne betale sig (det synes jo også at være den fremherskende opfattelse herhjemme). Ikke desto mindre viser Pia Jarvad i sit indlæg *Opkomst, stenalder, nord og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft* at temmelig mange hjemlige dannelser faktisk er slået igennem. Jarvad skelner imellem umiddelbare og bevidste afløsningsord avlet i f.eks. Dansk Sprognævn. Således er der kun få forslag fra listen *Ersättningsord för vissa engelsk-amerikanska lånord i danskan, norskan och svenskan*, udgivet september 1963 af Nämnden för Svensk Språkvård, der ikke er i brug. Og hvem taler i dag om til eksempel *rush hour* (*myldretid*), *search machine* (*søgemaskine*), *spreadsheet* (*regneark*) eller *non-iron* (*strygefri*)? I en

ældre tid dannede naturvidenskabsmanden H. C. Ørsted i tusindvis af hjemlige nyord, og ifølge en beregning foretaget af Simon Skovgaard er omkr. 220 eller 8 % af disse endnu i brug i almensproget (det nøjagtige tal er dog noget usikkert). Jarvad kunne også have inddraget danske sprogrensere fra 1700-årene såsom Frederik Chr. Eilschov og Jens Schelderup Sneedorff. Hun sammenfatter: ”I den optik der her er lagt for dagen over for bevidste og spontane afløsningsord, er resultaterne ikke så ringe endda. Hvis man yderligere er villig til at acceptere at ikke alt hvad der foreslås, er succeser, kan arbejdet med afløsningsord også være et område for sprogpolitikken.”

Færøsk og islandsk

En anden svoren tilhænger af gode afløsningsord, den mangeårige formand for det færøske sprognævn Jóhan Hendrik W. Poulsen, behandler de færøske forhold og fremhæver islandskens betydning for den færøske sprogrøgt. ”Bar er broderløs bag”, siger ordsproget. Færøskan har siden genrejsningen under 1800-årenes nationalromantik været underkastet en rivende udvikling i ordforrådet, og der kan nævnes områder som grammatik, botanik, zoologi, matematik, fysik, kemi og datalogi. Det færøske sprognævn, *Føroyska málnevndin*, står med Poulsens ord ”altid til disposition, når det for eksempel gælder spørgsmål om afløsningsord.” Både danismer (germanismer), internationalismer og anglicismer er i skudlinjen, og orddannelsen finder sted på norrøn grund. Eftersom det er en udbredt fordom at færøske nydannelser er lange og u håndterlige, søger man at gøre afløsningsordene så korte og smidige som muligt. Klarer man en stavelse mindre end det tilsvarende fremmede ord, er man tilfreds! Ellers er hovedkravet at nyordene strukturelt, lydligt og bøjningsmæssigt skal passe til sproget. Der er dels tale om oversættelseslån (f.eks. *samgildur* tio. ’analog’; *flogbóltur* hak. ’volleyball’; *útbendi* ik. ’handout’) og dels om helt selvstændige dannelser, disse sammensatte

(*berghol* ik. ’tunnel’; *kollvelting* huk. ’revolution’) eller afledte (*bulald* ik. ’bodystocking’; *snyril* hak. ’spiral’; *kykna* huk. ’celle i organisme’). Lån fra islandsk er bl.a. *alfroði* huk. ’leksikon, encyklopædi’, *-froði* huk. ’videnskab’ (f.eks. *jarð-*, *løg-*, *mál-*, *stjornu-*, *verk-*), *kervi* ik. ’system’, *miðil* hak. ’medie’ og *sjónvarp* ik. ’fjernsyn’. Lån fra svensk er *einskildur* tio. ’privat’, *sova* udso. ’give narkose’ og *jíta* huk. ’overflade’.

Det islandske sprog behandles af Guðrún Kvaran i artiklen *Typer af nye ord i islandsk* og i Ásta Svavarsdóttirs indlæg *Tilpasning af importord i islandsk*. Kvaran tilbageviser den udbredte vrangforestilling at islandsk sprogrensning skulle være opstået i midten af 1800-tallet som en frugt af den moderne islandske nationalisme. Rødderne ligger nemlig meget dybere. Allerede i den såkaldte *Første grammatiske afhandling* fra omkr. 1150 finder man grammatiske nydannelser som *radarstafr* og *hljóðstafr* (selvlyd/vokal) og *sambljóðandi* og *sambljóðr* (medlyd/konsonant). I senmiddelalderen kom der mange nedertyske og danske ord ind i skriftsproget, men i det 18. århundrede opstod en ny sproglig bevægelse under påvirkning af den samtidige danske purisme. Sprogrensningen fik fornyet styrke i forbindelse med selvstændighedskampen, og der grundlagdes en konservativ skrift-

sprogsnorm grundet på landalmuens talemål, som var forholdsvis ublandet i modsætning til det danskprægede sprog der taltes på handelspladserne.

Man skelner imellem *aktiv* orddannelse, der finder sted hele tiden, f.eks. i almindelige samtaler, og *lært* orddannelse, ofte ved genoplivelse af gamle suffikser som *-ald* i *mótald* 'modem'.

Det islandske folk er som helhed imod udenlandsk indflydelse på sproget, og orddannelse på hjemlig grund vægtes højt, men en del tilpassede låneord har dog vundet indpas. Den tidligere formand for det islandske sprognævn Baldur Jónsson har i artiklen *Aðlögun tökuorða í íslensku* (2002) opregnet fem krav man bør stille til importord:

- Trykket må være på første stavelse.
- Ordet må følge islandske lydregler.
- Ordet må følge islandske fonotaktiske regler (dvs. regler for fonemernes fordeling).
- Ordet må tilhøre en bøjningsklasse der allerede findes i sproget, følg dens bøjningsregler og andre særlige regler.
- Ordet må skrives med islandske bogstaver, således at der er regelret forbindelse mellem skrivemåde og udtale.

Tilpasningen af importord er da almindeligvis også ret stor – dog fore-

kommer det ofte som i dansk at tilføjes ord ikke bøjes.

Ordsmede i arbejde

Af andre væsentlige artikler kan nævnes Martin Gellerstams artikel om tilpasning af låneord i Svenska Akademiens ordliste, Lars S. Vikørs fremlægning af meningsmålingen *Nordiske sprogbeholdninger* (hele undersøgelsen er planlagt til at udkomme som et særskilt bind) og Endre Brunstads indlæg om omfanget af moderne importord i nordiske aviser. Vikør bekræfter i hovedtræk det billede vi allerede havde, nemlig at danskerne er klart mest positive over for engelskpåvirkningen. Danmark er det eneste land med et flertal imod påstanden om at der bruges alt for mange engelske ord (41 % er enige og 44 % uenige, i Norge er tallene 62 % og 23 %), og kun 33 % mener at der bør laves nye danske ord til erstatning af de engelske der kommer ind i sproget, mens 57 % er imod (de tre lande med flest enige er Færøerne, Island og Norge). Et andet spørgsmål gik på holdningen til indførelse af engelsk arbejdssprog. Til dette svarer 51 % af danskerne at de er positive (mod 30 % negative), mens bare 39 % af nordmændene er positive og 38 % negative. Man må håbe at den færdige undersøgelse i noget højere grad end der lægges op til i denne indledende præsentation vil beskæftige

sig med baggrunden for disse holdninger. At en udbredt brug af engelsk i samfundet ikke behøver medføre en kapitulation over for engelsk-amerikansk sprogimperialisme, viser Islands eksempel med al ønskelig tydelighed.

Brunstad henviser til en række frekvensundersøgelser der påviser at antallet af engelske låneord i nordiske tekster er forholdsvis lavt – i dansk omkr. 0,1-0,2 %. Det må dog med i billedet at der dels er tale om en temmelig ensidig sprogpåvirkning (således kom hele 88 % af danskernes importord i år 2000 fra engelsk; der bliver ikke færre engelske lån!), og at anglicismene for det meste er *indboldstunge* ord, især navneord og konkrete, altså de ord der i særlig grad er med til at forme vores verdensopfattelse. Ligeledes finder den engelske påvirkning sted på alle sproglige niveauer, f.eks. også på ordføjnings- og bøjningsplanen.

Alf Skjeseth fra Norsk Telegrambyrå skriver om *Journalistens mange engelske kvaler* og fastslår at ”Hovedpoenget er uansett parolen: *Forsøk alltid å finne norske ord*”, altså stik modsat danske avisers holdning! Helena Palm beskæftiger sig med svenske termgrupper og påpeger meget rigtigt sammenhængen imellem manglende udvikling af ordforrådet og tab af sproglige brugsområder: ”En av

anledningarna till att svenskan överges inom vissa områden är ju att det saknas svenska ord inom dessa områden... I många fackspråk, i synnerhet inom naturvetenskap och teknik, är inflödet av engelska termer så pass massivt att det utgör ett problem för brukarna. Där är förlusten av termer på modersmålet ett tydligt steg mot domänförlust.”

Flere af indlæggene er beretninger fra såkaldte ”ordsmede” i arbejde, især nordmænd. Norsk språkråd har oprettet e-postgruppen *Ordsmia* (<http://www.sprakrad.no/Spraakstyrking/Ordsmia/>), hvor sprogvidenskabsmænd, edb-folk, forfattere, journalister og andre sprogbrugere kan drøfte forslag til gode norske ord der kan afløse alskens anglicismer. Jeg prøvede det selv for noget tid siden idet jeg bad om ideer til dansk-norske ord for begrebet *hatecrime*. I løbet af få dage havde jeg modtaget en mængde e-breve med bemærkninger og forslag.

Sprogmanden Stig Johansson gennemgår dette nyordsarbejde i artiklen *Engelsk eller ikke engelsk – is that the question?* I norsk er det lykkedes eller er ved at lykkes at fortrænge ord som *airbag*, *whiplash* og *beachvolley* – de norske ord er henholdsvis *kollisjonspute*, *nakkkesleng* og *sandvolley*. Mere vanskeligt har det vist sig at slå an for ord som *formgivning* og *formgiver* for *design* og

designer. Johansson sammenfatter arbejdet ved at give elleve råd til ordsmede, som hermed skal bringes videre:

- Smed mens jernet er varmt
- Se på det levende sprog
- Gå ud i marken
- Tag hensyn til ordenes økologi
- Byg om muligt på det som allerede findes
- Tænk på at ord indgår i netværk
- Vær ikke bunden af den engelske model
- Find afløsningsord som passer ind i modersmålets mønster
- Find afløsningsord som passer ind i en naturlig kontekst
- Vær forberedt på at et importord ikke altid kan erstattes med ét ord
- Find strategier for at introducere afløsningsordene
- Stimuler til sproglig refleksion
- Dan alliancer
- Studér kampen mellem importord og afløsningsord
- Godtag det som ikke kan ændres

Med 'bil' i Norden er en lærerig og kærkommen udgivelse. Man kommer godt rundt om de nordiske lande og arbejdet med og holdningerne til fremmedpåvirkning og afløsningsord. Der er dog ingen bidrag fra Finland i denne bog, hverken fra det finsksproglige eller det svensksproglige

Italiensk bliver officielt sprog

I slutningen af marts slog det italienske parlament fast at italiensk er Italiens officielle sprog. Denne grundlovsændring blev vedtaget med stemmetallet 361 mod 75. Grundlovsændringen er i princippet symbolsk og påvirker ikke mindretalssprogenes stilling, tysken i Alto Adige-regionen og fransk i Val d'Aosta.

De der støttede beslutningen, mente at det var på høje tid at det italienske sprog blev anerkendt som en grundlæggende bestanddel i skabelsen af det moderne Italien, som først blev forenet i 1870. Modstanderne udgjordes dels af det separatistiske Lega Nord, som helst vil adskille det rige Norditalien fra resten af halvøen, og dels af visse på venstrefløjen, som mente at beslutningen "smagte af kulturimperialisme".

Men den sikreste måde at forsvare sig mod den engelske sprogimperialisme er at udgå fra de etablerede nationalsprog, som ofte har en lang skriftsprogstradition. Undergraves nationalsprogenes stilling, undergraves også mindretalssprogenes og dialekternes stilling. Det kan sagtens lade sig gøre at forene et forsvar for et nationalsprog med respekt for de nationale mindretalssprog, dialekter og forskellige hjemmesprog.

Per-Åke Lindblom

område, og der er flest norske bidrag, men denne skævhed bliver der rådet bod på i det følgende bind i skriferækken, "*Det främmande*" i *nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord* (2004).

En del stavfejl og andre mindre sprogfejl der forekommer i de dansk-sprogede indlæg skrevet af islændinge og færinger, burde have været rettet. Det skal dog ikke hindre mig i at anbefale bogen til den sprogrøtterisk og sprogpolitisk interesserede læser!

Arild Hald Kierkegaard

Sagasproget i ny belysning

Jan Terje Faarlund: *The Syntax of Old Norse. With a Survey of the Inflectional Morphology and a Complete Bibliography.* Oxford: Oxford University Press 2004. 300 sider. £ 75,00.

Med *The Syntax of Old Norse* (SON) er det første gang i hundrede år, at en større fremstilling af norrøn (o: ældre vestnordisk, oldnordisk, red.) syntaks ser dagens lys. Hidtil har man for det større overblik skyld været henvist til M. Nygaards *Norrøn Syntax* (1905) og selvfølgelig til adskillige mere eller mindre dybtgående enkeltfremstillinger. Jeg vil i det følgende se på bogen ud fra en filologistuderendes synspunkt.

Den nye ordføjningslære er nydelig indbunden, og skrifttypen er af en behagelig størrelse. Formidlingsproget er engelsk som en naturlig følge af den meget store primære brugergruppe, lingvister, der er spredt over hele verden og ikke kan forventes alle at have et skandinavisk modersmål end-sige at beherske et skandinavisk sprog.

Bogen er desværre ret dyr. Der skal virkelig gode argumenter til for at bruge £ 75 (+ forsendelse) på én bog, da de hurtigt kan udgøre halvdelen af en filologistuderendes bogbudget for et semester. Bedre bliver det ikke af, at den hjemlige boghandel tager omkring kr. 1400! Man kan derfor kun håbe på, at Oxford University Press vil udgive en studieudgave. Studieudgaver ligger almindeligvis på omkring kr. 200-300 for en bog af denne størrelse, men det har ikke været muligt at få bekræftet fra forlaget, om en sådan er på vej.

I bogens indledende dele findes en kildeliste over de anvendte værker og udgaver. Der er benyttet i alt 19 værker fordelt over de prosaiske teksttyper. Men forholdene omkring valget af teksttyper og værker er ikke fuldstændig klare, og det virker som om, forfatteren ikke ved, hvilket ben han skal stå på. Først og fremmest udelukker han digtningen og vil blot benytte